

ПРОФІЛІЗАЦІЯ В СТАРШІЙ ШКОЛІ: ВИКЛИКИ, ТЕНДЕНЦІЯ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ

PROFILIZATION IN HIGH SCHOOL: CHALLENGES, TRENDS AND PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL PRINCIPLES

У статті розглянуто актуальні тенденції та виклики щодо профілізації у старшій школі в умовах модернізації української освіти. Сконцентровано увагу на психолого-педагогічних засадах профільної орієнтації, зокрема на необхідності врахування індивідуально-психологічних особливостей учнів, їхніх освітніх потреб, мотивації та професійних інтересів. Проаналізовано нормативно-правові засади впровадження профільного навчання, окреслено роль суб'єктів освітнього процесу в забезпеченні ефективної профілізації. Визначено основні труднощі, що постають перед педагогами, учнями та батьками під час вибору профілю навчання, а також запропоновано психолого-педагогічні умови, які сприяють усвідомленому вибору освітньої траєкторії та формуванню готовності старшокласників до професійного самовизначення.

Проаналізовано сучасний стан профільної освіти в старшій школі в контексті переходу до 12-річної системи навчання та змін на ринку праці. Наголошено на необхідності тісної співпраці між школами, вищими навчальними закладами та роботодавцями для забезпечення ефективної профілізації. Розглянуто основні моделі профільного навчання та окреслено проблеми, пов'язані з обмеженим вибором профілю учнями, диспропорцією змісту освіти та недостатньою індивідуалізацією. Зроблено висновок про необхідність оновлення підходів до профільного відбору з метою підвищення мотивації учнів і якості їхньої освітньої траєкторії. З психологічної перспективи, вибір профілю в старшій школі є ключовим етапом самовизначення, що базується на усвідомленні інтересів і можливостей учня. Він сприяє розвитку мотивації та автономності. Водночас брак психологічної підтримки може призвести до помилкового вибору. У статті підкреслено важливість створення умов для поетапного, гнучкого профілювання з урахуванням змін у розвитку та потребах учнів.

Ключові слова: профільна освіта, психологія особистості, освітні реформи, профільна орієнтація, освітня траєкторія.

The article examines current trends and challenges regarding profiling in high school in the context of the modernization of Ukrainian education. The focus is on the psychological and pedagogical principles of profile orientation, in particular, on the need to take into account the individual psychological characteristics of students, their educational needs, motivation and professional interests. The regulatory and legal principles for the implementation of profile education are analyzed, the role of the subjects of the educational process in ensuring effective profiling is outlined. The main difficulties that teachers, students and parents face when choosing a profile of education are identified, and psychological and pedagogical conditions are proposed that contribute to a conscious choice of an educational trajectory and the formation of high school students' readiness for professional self-determination.

The current state of profile education in high school is analyzed in the context of the transition to a 12-year education system and changes in the labor market. The need for close cooperation between schools, higher education institutions and employers to ensure effective profiling is emphasized. The main models of profile education are considered and problems associated with the limited choice of profile by students, the disproportion of educational content and insufficient individualization are outlined. The conclusion is made about the need to update approaches to profile selection in order to increase students' motivation and the quality of their educational trajectory. From a psychological perspective, the choice of a profile in high school is a key stage of self-determination, based on the awareness of the student's interests and capabilities. It contributes to the development of motivation and autonomy. At the same time, the lack of psychological support can lead to the wrong choice. The article emphasizes the importance of creating conditions for phased, flexible profiling, taking into account changes in the development and needs of students.

Key words: profile education, personality psychology, educational reforms, profile orientation, educational trajectory.

УДК 37:005.336.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.55>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Шулюк Н. І.
асистент кафедри психології
Державний університет
економіки і технологій

Сучасна освітня політика у Україні сконцентрована на створенні старшої школи як етапу профільної освіти, що дає змогу учням обирати напрям поглибленого вивчення значимих для майбутньої професії дисциплін. Профілізація є важливим кроком до посилення особистісно-орієнтованого підходу в навчанні та профільної спрямованості освітньої траєкторії. Серед ключових тенденцій варто відзначити розширення суб'єктної позиції учнів у процесі вибору профілю, інтеграцію психологічного супроводу, розвиток гідних кар'єрних траєкторій, поряд із новими умовами соціально-професійної реалізації молоді. Сучасні виклики включають проблеми нерівнодо-

ступності до повноцінної інформації про профілі, обмеження у виборі, та неготовність частини учнів до свідомого вибору.

В Україні профільне навчання перебуває на етапі активного розвитку та вдосконалення. Відбувається поступова інтеграція загальноосвітньої і фахової підготовки, що проявляється у змісті освітніх програм, орієнтованих на практичну підготовку учнів до професійної діяльності. Освітні заклади розширюють спектр профільних напрямів, все більше залучаючи елементи професійної середньої освіти, яка має власну методологію та специфіку. Українські ліцеї активно впроваджують спеціалізовані освітні програми, що враховують

потреби регіонального ринку праці, і розвивають партнерство з міжнародними освітніми установами з метою впровадження ефективних моделей профільної освіти [1 с. 20].

Профілізація учнів виступає як фундаментальна стратегія реформування загальноосвітньої системи в Україні, спрямована на індивідуалізацію навчального процесу та забезпечення професійного самовизначення майбутніх фахівців. В освітніх закладах реалізуються дві моделі профільного навчання: предметна (предметнопоглиблена), яка передбачає розширене та поглиблене вивчення окремих навчальних дисциплін відповідно до обраного профілю та професійно орієнтована, що спрямована на формування фахових компетентностей, необхідних для подальшої професійної діяльності, і передбачає налагодження партнерських зв'язків з підприємствами, установами, закладами фахової передвищої та вищої освіти. Дидактичний потенціал різних типів закладів освіти, зокрема наявні кадрові, матеріально-технічні й організаційні ресурси, значною мірою визначає спрямованість, якість та особливості реалізації профільної середньої освіти [1 с. 20].

На нашу думку, досягти цієї мети можливо через реалізацію диференційованого підходу, що передбачає розподіл учнів за профільними класами та створення індивідуальних освітніх траєкторій відповідно до їхніх інтересів, здібностей і майбутніх професійних планів.

З психологічного погляду мета профільного навчання спрямована на створення сприятливих умов для переходу на суб'єкт-суб'єктні відносини в системі «учень – учитель», коли кожний співучасник педагогічної взаємодії стає умовою і засобом розвитку іншого. В основі цих відносин перебуває спільна продуктивна діяльність учителя і учнів, яка забезпечує їх саморозвиток (І. Бех, Л. Виготський, М. Гузик, Л. Занков, В. Огнев'юк та ін.) [2 с.10]. Такий формат взаємодії сприяє формуванню в учнів внутрішньої мотивації до навчання, відповідальності за власний розвиток і активної життєвої позиції. Профільне навчання в цьому контексті стає інструментом не лише здобуття знань, а й особистісного самоствердження та рефлексії. Педагог, у свою чергу, виступає фасилітатором і наставником, який підтримує індивідуальну траєкторію кожного учня, допомагаючи реалізувати його потенціал.

Водночас, як зазначає О. Губачов, диференціація навчання зумовлює інтенсифікацію допрофільної підготовки і передбачає: організацію навчально-виховного процесу на принципах пізнання і самопізнання індивідуальних ознак особистості учня; формування в учнів потреби розвитку особистості, необхідності соціального та психологічного супроводу, в професійному самовизначенні, знань про зміст профільної та професійної діяльності; впровадження різноманітних форм організації навчання. Дидактичні умови індивідуалізації допрофільної підготовки учнів основної школи: діа-

гностика індивідуальних ознак особистості учнів та забезпечення психолого-педагогічного супроводу її розвитку; формування бази варіативного компонента змісту навчання; курси за індивідуальним вибором; самостійний індивідуальний вибір учнем змісту навчальної діяльності; формування і поетапний розвиток особистісних профільно орієнтованих інтересів учнів; організація навчального процесу як цілісного педагогічного простору для забезпечення максимально повної реалізації індивідуальних рис особистості [3]. Диференціація навчання вимагає інтенсифікації допрофільної підготовки, що передбачає психолого-педагогічний супровід, розвиток самопізнання та впровадження варіативних форм навчання. Водночас сучасна профільна освіта має відповідати соціальним запитам, сприяти самореалізації учнів і формувати здатність до свідомого вибору освітньої траєкторії.

Профільна освіта в старшій школі орієнтується на потреби ринку праці та соціальні зміни, що зумовлює необхідність співпраці між закладами освіти та роботодавцями. Перехід до 12-річної системи сприяє розвитку моделей профільного навчання, спрямованих на самореалізацію учнів. Якість підготовки випускників пов'язана зі здатністю трансформувати знання у компетентності та зберігати мотивацію до навчання впродовж життя. Водночас перехідна модель профілізації обмежує вибір та індивідуалізацію освітнього процесу, що знижує інтерес учнів [4].

У межах дослідження було проведено анкетування серед 100 випускників профільного ліцею м. Хмельницький з метою виявлення чинників, що впливають на вибір профілю навчання. Результати показали, що понад 80 % учнів обирають профіль на основі особистих інтересів; 17 % зазначили вплив батьків, тоді як роль учителів, однокласників та представників ЗВО була мінімальною. Близько 83 % опитаних впевнені у своєму виборі, і всі респонденти вважають можливим зміну профілю за потреби. Як основні критерії профілізації учні визначають: інтереси та досягнення (51 %), психологічні особливості (27 %) і прогнози щодо майбутньої професії (21 %) [4]. Отримані результати підтверджують провідну роль особистісно орієнтованого підходу в профільному навчанні та актуальність психологічного супроводу для усвідомленого професійного самовизначення учнів. Центр уваги профілювання зміщується до врахування особистих інтересів, психорозвивальних особливостей, соціальної зрілості та автономності в ухваленні освітніх рішень. Виявлені тенденції вказують на необхідність оновлення форм і критеріїв профілювання задля підвищення мотивації, залученості та задоволеності учнів власною освітньою траєкторією.

Таким чином, реалізація профільного навчання передбачає не лише перебудову взаємодії «учень – учитель», а й створення цілісної освітньої системи, орієнтованої на індивідуальні потреби учнів. Це вимагає забезпечення умов для самопі-

знання, професійного самовизначення та розвитку особистісних інтересів через різноманітні форми і методи навчання. На цьому тлі актуалізується необхідність осмислення сучасних підходів до структурування профільної освіти відповідно до запитів суспільства і ринку праці.

За даними Л. С. Ващенко, розподіл відповідей учнів на запитання щодо можливого сценарію організації профільного навчання в школі з 12-річним терміном навчання, що учні все частіше обирають профіль на основі власних інтересів та психологічних особливостей, що підкреслює важливість гнучкості системи та можливості корекції обраного боку в процесі навчання [5]. Дослідження впливу різних факторів на вибір профілю навчання школярів у закладах загальної середньої освіти показало, що старшокласники надають перевагу моделям профільного навчання за сферами діяльності (середній бал 2,7) та як системи підготовки до вступу в університет (2,6). У ліцєях фізико-математичного профілю оптимально формується профільних класів за рівнем складності предметів, тоді як старшокласники економічного профілю переважно обирають традиційну предметну модель організації профільного навчання. Традиційна модель профілізації базується на домінуванні певних предметів (хімія, біологія, фізика, математика, історія, правознавство тощо), що ставить учня в рамки формального розподілу предметів, звужуючи можливості індивідуалізації освіти. Вибір профілю навчання має комплексний характер, і найвищими факторами є вчителі, представники вищих навчальних закладів та система допрофільної підготовки. Роль учителів профільних предметів є визначальною для вибору профілю старшокласників [5].

Більшість учнів вважають, що вони правильно обрали профіль, базуючись на інтересах батьків та кон'юктурі праці, тоді як ваші власні ринкові інтереси й досягнення не вважаються суттєвими. Серед моделей профільного навчання в новій 12-річній школі найоптимальнішим є навчання за сферами діяльності та підготовка до вступу в університет, а традиційну предметну модель учнів не вважають доцільною. В умовах зміни структури старшої профільної школи уможливаються труднощі, що потребують глибокого аналізу та пошуку шляхів реорганізації системи профілізації для підвищення її ефективності та індивідуалізації [5].

З психологічної точки зору, вибір профілю навчання є проявом самовизначення особистості, що формується на основі усвідомлення власних потреб, інтересів і можливостей. Такий вибір сприяє розвитку внутрішньої мотивації та автономності учня, підвищуючи його залученість до освітнього процесу. Водночас, недостатня підтримка з боку школи у вигляді психологічного супроводу може призвести до фрустрації, невпевненості або помилкового вибору профілю. Тому важливо створювати умови для поетапного, рефлексивного

прийняття рішення з можливістю гнучкої корекції навчального маршруту відповідно до змін у світогляді й здібностях учнів.

Профільне навчання в Україні відповідає на виклики часу, інтегруючи знання з різних галузей і спрямовуючи зусилля на розвиток ключових компетентностей, менш для успішної соціалізації та професійної адаптації [6]. Профільне навчання формує в учнів здатність критично мислити, приймати самостійні рішення та ефективно взаємодіяти в команді. Такий підхід сприяє не лише академічним досягненням, а й особистісному зростанню, адаптації до швидкоплинних змін у суспільстві. У цьому контексті профільна освіта виступає важливим чинником формування конкурентоспроможного випускника, здатного до навчання впродовж життя.

У статті А. А. Загородньої (2020) досліджено генезу та етапи впровадження спеціалізованої (профільної) освіти в закладах загальної середньої освіти України від кінця ХХ до початку ХХІ століття. Авторка наголошує, що зазначений період ознаменувався суттєвими трансформаціями у сфері загальної середньої освіти, які були зумовлені процесами європейської інтеграції та модернізації національної освітньої політики. Впровадження профільного навчання регламентувалося низкою нормативно-правових актів, серед яких Закон України «Про загальну середню освіту» (1999), постанова Кабінету Міністрів України про перехід на новий зміст і 12-річну структуру навчання (2000), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Концепція профільного навчання у старшій школі (2003), а також накази Міністерства освіти і науки України щодо затвердження типових навчальних планів і програм (2010) [6].

Профільювання у старшій школі розглядається як форма поглибленої диференціації освітнього процесу, що має забезпечити врахування освітніх потреб, інтересів і здібностей учнів та створити умови для їхнього професійного самовизначення. Визначено три рівні засвоєння навчального матеріалу з профільних дисциплін: стандартний, академічний та профільний, кожен з яких передбачає відповідне коригування кількості навчальних годин у 10–11 класах. Також окреслено низку умов, що сприяють ефективному впровадженню профільного навчання, зокрема методичну та кадрову підтримку, адаптацію навчального змісту до запитів учнів, а також гнучкість освітніх програм. Загалом, тенденції профільювання визначаються як адаптивна відповідь системи освіти на потребу в персоналізованому підході до навчання та надання учням можливості свідомо обирати освітню і професійну траєкторію [6].

Диференціація профільного навчання дозволяє створити умови для більш глибокого освоєння дисципліни, що особливо актуально для учнів, зацікавлених у природничих або гуманітарних науках. Індивідуалізація навчального процесу базується на розробці персоналізованих навчальних планів, що враховують особистісні особливості кожного учня та його готовність до змін [7].

Профілізація в освіті – це цілеспрямований процес організації навчання відповідно до інтересів, здібностей і професійних орієнтацій учнів, що забезпечує поглиблене вивчення окремих дисциплін та підготовку до подальшої освіти або професійної діяльності. У старшій школі профільне навчання сприяє розвитку ключових життєвих компетентностей і моральних цінностей. Законодавство України визначає профільну освіту як трирічний обов'язковий етап повної загальної середньої освіти з академічним спрямуванням, що передбачає диференціацію змісту, збільшення годин на профільні предмети та впровадження варіативних курсів. Профільні класи орієнтовані на різні галузі знань (природничі, гуманітарні, інформатика, мистецтво тощо), що сприяє індивідуалізації навчання. Науковці розглядають профільну освіту як засіб розвитку інтелектуального, творчого та професійного потенціалу учнів. Із 2027 року профільне навчання стане обов'язковим, а профілізація – ключовим інструментом модернізації освітнього простору [7].

Вивчення вітчизняного досвіду допрофільної підготовки в системі освіти свідчить про те, що найпоширенішими її формами є поглиблене вивчення окремих предметів у 8–9 класах, консультації психологів із метою вивчення професійних інтересів школярів, анкетування з метою вивчення індивідуальних особливостей, профільних намірів тощо [5, С. 3]. З психологічної точки зору, такі форми допрофільної підготовки є важливими чинниками формування в учнів усвідомленого ставлення до майбутнього професійного вибору. Вони сприяють розвитку рефлексивного мислення, самопізнання та здатності до прогнозування власної освітньої траєкторії. Особливе значення має залучення психологічної служби, яка допомагає учням зіставити свої інтереси, здібності та особистісні характеристики з вимогами різних сфер діяльності. Це створює підґрунтя для зниження тривожності щодо майбутнього та підвищення впевненості у прийнятному виборі.

Системні зміни у профільній освіті відображаються у реформуванні організації навчального процесу, яке включає інтеграцію формального, неформального та позаурочного навчання, що набуло особливої актуальності в умовах сучасних військових та соціально-економічних викликів [8].

Л. Зеня розглядає психолого-педагогічні умови, що впливають на профіль середньої освіти, зосереджуючись на соціальних, теоретико-методологічних та технологічних факторах. Сучасні психолого-педагогічні умови провадження освітньої діяльності та необхідність забезпечити її відповідність світовим стандартам висувають нові вимоги до педагогічних і науково-педагогічних працівників, які зазначені в новому Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затвердженому 29 серпня 2024 року. Підготовка сучасного вчителя, здатного виконувати відповідні трудові функції, провадити освітню

діяльність з урахуванням соціально-політичної ситуації та тенденцій розвитку вітчизняної освіти, є одним з найголовніших завдань її реформування [8, С. 17].

Соціальні фактори включають глобальну інтеграцію, інформатизацію, мультикультурну комунікацію та реформи, спрямовані на інтернаціоналізацію, культурну орієнтацію, гуманізацію, демократизацію та навички навчання протягом усього життя. Нещодавній соціально-політичний контекст, включаючи пандемію COVID-19 та вторгнення росії в Україну у 2022 році, суттєво вплинув на освіту, призвівши до руйнування шкіл, зменшення кількості учнів та вчителів, а також переходу до чотирьох моделей навчання: очного, дистанційного, змішаного та індивідуального навчання [8].

Система освіти інтегрувала формальну, неформальну та інформальну освіту, але виникли труднощі у визнанні результатів неформального навчання. Зусилля спрямовані на оновлення навчальних програм, цифрові підручники, інноваційні IT-технології, двомовну освіту, індивідуальні освітні траєкторії та розширення STEM-освіти, яка вважається критично важливою для національного розвитку. Теоретико-методологічні фактори наголошують на компетентнісних, особистісно-орієнтованих, диференційованих та індивідуальних підходах, що підтримують персоналізовані шляхи навчання, формування цінностей, включення культурного змісту та методи навчання, що базуються на діяльності, що сприяють розвитку різноманітних навичок, таких як планування, проектна робота, моделювання та дослідження. Ці тенденції вказують на перехід до персоналізованої, гнучкої та інтегрованої освіти, адаптованої до здібностей, потреб та соціальних вимог учнів, з використанням передових технологій та вирішенням соціально-політичних проблем [8].

Проблеми впровадження профільного навчання, зокрема недостатнє матеріально-технічне забезпечення, брак кваліфікованих педагогів та обмеження методичного супроводу, вказуються за необхідності посилення підтримки з боку державних та громадських інституцій [9]. Т. Харитонova в своїй роботі, розглядає впровадження та проблеми профільної освіти для старшокласників в Україні та за кордоном. В її роботі підкреслюється, що як зарубіжні, так і вітчизняні дослідження зосереджені на створенні освітньої системи, яка дозволяє старшокласникам обрати професійний напрямок, що відповідає їхнім здібностям, талантам та вподобанням. Мета профільної освіти полягає в тому, щоб надати учням можливість ефективно обрати свій майбутній професійний шлях. Впровадження профільної освіти в Україні з самого початку стикається зі значними труднощами та перешкодами, які ще більше ускладнюються тривалою російською агресією. Незважаючи на ці серйозні зовнішні та внутрішні перешкоди, освітня реформа триває, і очікується, що перші учні Нової української школи (НУШ) вступлять до старших класів до 2027 року.

Це відображає постійну тенденцію до спеціалізації та адаптації освітніх профілів, розроблених для максимального розширення індивідуального потенціалу учнів та узгодження освіти з професійними вимогами [9].

У Кривому Розі з 2021 р., почалося поступове створення закладів профільної освіти, а саме йдеться про розбудову системи академічних ліцеїв. В місті зі 135 закладів середньої освіти лише 21 могли набирати учнів до 10-х класів. Заклади освіти почали визначатись з профілями навчання, облаштуванням освітніх просторів. Одразу ж виникла проблема адаптації старшокласників до нових умов, оскільки у багатьох випадках в класах були учні із різних освітніх закладів району та міста, для них властива наявна різниця у рівні сприйняття матеріалу, до того ж складність соціалізації поглиблювалась тим, що з лютого 2022 р. перейшли на дистанційне навчання через міграційні процеси та потік учнів з числа внутрішньо переміщених осіб. Однак дані виклики дають можливість вибудувати навчальний процес таким чином, щоб можна було максимально підготувати учня не тільки до НМТ, але надати йому можливість вибрати собі напрямок професійної діяльності в майбутньому [9, с. 131]. У цьому контексті зростає значущість індивідуального підходу до кожного учня, який враховує попередній освітній досвід, рівень адаптації та мотиваційні особливості. Важливо забезпечити дієвий психолого-педагогічний супровід, що допоможе подолати труднощі соціалізації та емоційної дезадаптації в новому освітньому середовищі. Такий підхід сприятиме формуванню у старшокласників почуття освітньої безпеки, належності та впевненості у власному виборі профілю та майбутньої професії.

Кількість ЗЗСО, що реалізують профільне навчання за 2 роки війни скоротилася на 952 школи, що склало 8,1 %. Однак, варто звернути увагу кількість шкіл кожного з профілів навчання. Виявилось, що найбільш популярними є профілі філологічного напрямку (української та іноземної філології, філологічний та історико-філологічний). Так, на 85 початок 2021/2022 н. р. мережа ЗЗСО цього напрямку навчання в Україні налічувала 5751 школу, що складало 49,3% від загальної кількості закладів, які реалізували на той час профільне навчання. Сьогодні цей напрямок представлений 5479 ЗЗСО, що менше на 272 (2,3%) школи. Однак, доля шкіл з філологічними профілями навчання перевищила половину (51,2%) всіх наявних закладів [10, с. 84].

Зовсім інша ситуація спостерігається із закладами, що реалізують профілі так званого природничого спрямування, а саме: біолого-хімічний, географічний, екологічний, біотехнологічний, фізико-математичний, біолого-фізичний, фізичний, хіміко-технологічний, біологічний, медичний). У довоєнний період їх налічувалося 1072 закладів або 9,2% від загальної кількості шкіл з профільним навчанням, на сьогодні мережа скоротилася

до 899 шкіл (8,4%). Інакше кажучи, кількість таких ЗЗСО зменшилася на 174 одиниці (16,2% від попередньої кількості шкіл даного спрямування). Цікавим, на наш погляд, є той факт, що масштаби змін у кількості закладів за різними профілями цього спрямування суттєво різняться. Наприклад, стрибкоподібно збільшилася кількість ЗЗСО біологічного профілю – з 4 до 328 шкіл, водночас майже на дві третини скоротилася кількість шкіл біохімічного, біотехнологічного та екологічного профілів навчання. Так само скоротилася й мережа закладів технологічного спрямування. Даний факт певною мірою підтверджує тенденцію серед молоді до вивчення гуманітарних дисциплін, різке зниження навчального інтересу учнів до точних наук і, відповідно, навчальних предметів, які потребують опанування навичками використання різноманітних промислових технологій, у т. ч. інформаційних, що є також безпосереднім наслідком руйнування промислової інфраструктури країни. Як додатковий аргумент на користь цього висновку зазначимо, що кількість вчителів предметів філологічного напрямку у 2023/2024 н. р (84,476 тис.) перевищує вдвічі чисельність вчителів природничих дисциплін – 41,28 тис. осіб., а кількість ЗЗСО відрізняється у 6 разів відповідно. Подібна тенденція різкого скорочення попиту та погіршення якості математичної та природничої освіти серед учнів старших класів середньої школи стала приводом для оприлюднення відомої доповіді Національної Комісії з якості освіти США «Нація у небезпеці» у 1983 році (A Nation at Risk, 1983). Запропоновані заходи, спрямовані на популяризацію серед учнів точних і природничих наук, сприяли формуванню серед педагогічної спільноти та молоді розуміння того, що саме цей напрямок (профіль) складає основу майбутньої економічної, наукової та технологічної могутності країни [10 с. 85]. Ситуація з профілюванням у природничих напрямках свідчить про складні трансформаційні процеси в освітній мережі, що відбуваються під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Одним із ключових аспектів адаптації до цих змін є оновлення змісту базових та вибірково-обов'язкових предметів, які формують ядро профільної підготовки. Відтак, державний стандарт передбачає варіативність у навчальних програмах, що дозволяє гнучко реагувати на зміну освітніх потреб і пріоритетів як учнів, так і суспільства загалом.

До базових предметів належать: «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література», «Іноземна мова», «Історія України», «Всесвітня історія», «Громадянська освіта», «Математика», «Фізика і астрономія», «Біологія і екологія», «Хімія», «Географія», «Фізична культура», «Захист України». Зазначено кількість тижневих годин на вивчення базових предметів, що має забезпечити досягнення рівня очікуваних результатів навчання здобувачів освіти згідно з вимогами Державного стандарту. Заклад освіти може збіль-

шувати кількість годин на вивчення базових предметів за рахунок додаткових годин. Реалізація змісту освіти, визначеного Державним стандартом, також забезпечується вибірково-обов'язковими предметами («Інформатика», «Технології», «Мистецтво»), що вивчаються на рівні стандарту. Із запропонованого переліку здобувач освіти має обрати два предмети – один в 10 класі, інший в 11 класі, або одночасно два предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, передбачені на вибірково-обов'язкові предмети діляться між двома обраними предметами) [11, с. 170]. Варіативність змісту освіти, визначена Державним стандартом, створює передумови для побудови гнучкої системи профільного навчання, яка враховує освітні потреби кожного учня. На цьому етапі особливі ваги набуває раціональний розподіл навчального часу, що здійснюється відповідно до обраного профілю та передбачає як базові, так і вибірково-обов'язкові предмети. Такий підхід дозволяє закладам освіти реалізовувати спеціальні курси, які конкретизують зміст профільної підготовки та розширюють можливості учнів у пізнанні актуальних професійних сфер.

Рішення про розподіл годин для формування відповідного профілю навчання приймає заклад освіти, враховуючи освітні потреби здобувачів освіти, регіональні особливості, кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу тощо. Спеціальні курси разом із профільними предметами відображають специфіку конкретного профілю навчання і визначають його сутність. Вони призначені для доповнення, поглиблення змісту окремих розділів профільних (а за потреби і не-профільних) предметів, можуть містити додаткові споріднені розділи, що не включені до навчальних програм, знайомити учнів із галузями знань, не представленими в змісті окремих предметів, але орієнтованими на комплекс можливих професій у руслі обраного профілю навчання тощо. Заклад освіти може обирати відповідний курс із уже розроблених і рекомендованих/схвалених для використання. Спеціальні курси реалізуються за рахунок годин, передбачених планом для профільних предметів і спеціальних курсів за рахунок додаткових годин. Профіль навчання формується закладом освіти з урахуванням можливостей забезпечити якісну його реалізацію. Рішення про вибір профільного предмета (профільних предметів) приймає заклад освіти, враховуючи освітні потреби учнів, регіональні особливості, кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу тощо [11, с. 170–171].

Одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є навчання учнів технологіям психосоціальної допомоги, методам самодопомоги та відновлення в кризових ситуаціях. Основне завдання такого навчання є розширення діапазону особистісних ресурсів учня для подолання труднощів, самостійного вирішення проблем, актуалізації творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних мож-

ливостей, необхідних для виходу з кризового стану, стимулювання впевненості у власних силах. Для подолання психологічної напруги, навчання учнів само – та взаємодопомоги доцільно вносити в річні навчальні плани курси за вибором або факультативи психологічного спрямування [11, с. 171]. У зв'язку з актуалізацією потреби у формуванні стійкості до кризових ситуацій в учнів, виникає необхідність трансформувати зміст навчання з урахуванням психоемоційного компоненту. Саме розширення можливостей закладів освіти щодо впровадження спеціалізованих курсів і інтегрованих предметів відкриває перспективи для включення психолого-педагогічного змісту до структури профільного навчання. Такий підхід дозволяє не лише посилити профілізацію, а й забезпечити комплексну підготовку учнів до життя в умовах постійних соціальних змін і викликів.

У проекті Типового навчального плану для учнів 10–11 класів запропоновано суттєво іншу систему створення навчального плану для школи, а саме: скорочення кількості обов'язкових предметів (інваріантної складової) – з 22 до 9, що дає можливість школі визначити свій профіль і поглиблено викладати обрані предмети; старша школа має стати профільною, а отже, школи самостійно обиратимуть профіль, а діти – необхідний їм профіль навчання; можливість для шкіл створювати власні «спецкурси» для поглиблення профільного навчання. Тобто йдеться про викладання вузьких спеціалізованих дисциплін, які є близькими до профілю, що обирає школа; з'являються інтегровані предмети «Література», «Історія», «Людина і суспільство», «Математика». У старшій школі дитина має обов'язково отримати цілісну картину світу. Саме тому, навіть якщо школа обирає для поглибленого вивчення гуманітарні предмети, загальні знання з біології, географії, астрономії, екології, фізики та хімії вона отримує в рамках інтегрованого предмета «Людина і природа», який у такій школі читатиметься 3 години на тиждень. Інтегровані знання з правознавства, економіки, предмета «Людина і світ» школярі старших класів отримуватимуть у рамках предмета «Людина і суспільство» [12, с. 114].

Психолого-педагогічні дослідження, а також досвід, який вже є в реалізації профільної диференціації змісту географічної освіти, показують, що більш оптимальний вік для профільного навчання (виходячи з вікових особливостей учнів), 15 років, що відповідає дев'ятому класу, тобто вік, коли починають формуватися стійкі професійні устремління, пізнавальні інтереси до майбутньої професії [13].

О. В. Нестерук-Володимирець, М. Б. Наумчук зазначають, для реалізації мети індивідуалізації психолого-педагогічного супроводу в профільних школах Палаці дітей та молоді (наприкладі ІТ-школи) було поставлено наступні завдання: провести теоретичний аналіз інформаційних джерел з проблем психології позашкільної освіти;

експериментально дослідити індивідуальні особливості особистості учнів та відповідних освітніх маршрутів профільних шкіл Палаці дітей та молоді; запропонувати психолого-педагогічні рекомендації щодо оптимізації реалізації індивідуального освітнього маршруту кожного з вихованців позашкільного освітнього закладу. Досягнення поставленої мети на практиці сприяє реалізації дуже важливого для успішної реалізації особистісно-орієнтованого підходу і «суб'єкт-суб'єктного» діалогічного стилю взаємодії педагога і учня, педагога і батьків учнів, педагога і психолога що є категорично несумісним із авторитарним стилем педагогічної взаємодії: ніяка статистика не відобразить ту велику кількість пригнічених, дещо більш чутливих до вольового тиску, учнів, які вже ніколи не зможуть відновити цілісність своєї особистості після вольового пресингу авторитарного педагога [14, с. 356–357].

А. В. Хуторський визначає індивідуальну освітню траєкторію як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожного учня в освіті. Під особистісним потенціалом учня розуміють сукупність його здібностей: пізнавальних, творчих, комунікативних тощо. Процес виявлення, реалізації та розвитку здібностей учня відбувається в ході просування учня за власною освітньою траєкторією. Головну роль серед здібностей відводять тим, завдяки яким учень може створювати нові освітні продукти, тобто творчим здібностям. Як наслідок, освітні продукти учнів будуть відрізнятися як за обсягом, так й за змістом. Н. М. Суртаєва розглядає індивідуальну освітню траєкторію як певну послідовність елементів навчальної та виховної діяльності кожного учня щодо реалізації особистісних освітніх цілей, які відповідають їх здібностям, можливостям, мотивації, інтересам. Така діяльність здійснюється за допомогою координуючої, організуючої, консультуючої діяльності педагогів та психолога при взаємодії з батьками учнів [14 с. 359]. Таким чином, індивідуальна освітня траєкторія постає не лише як механізм диференціації та персоніфікації навчання, а й як засіб забезпечення самореалізації учня в освітньому середовищі. В умовах профілізації старшої школи вона набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє поєднати загальнодержавні освітні стандарти з урахуванням індивідуальних освітніх запитів, стилів пізнання та професійних інтенцій учнів.

Побудова індивідуальної освітньої траєкторії у старшій школі, зокрема на етапі вибору гуманітарного профілю, передбачає створення гнучкого освітнього середовища, де учень має змогу свідомо обирати навчальні модулі, напрями поглибленого вивчення предметів, а також форми представлення власних досягнень. Це потребує не лише відповідної організаційно-педагогічної підтримки, а й розроблення механізмів психолого-педагогічного супроводу, зорієнтованого на розвиток метакогнітивних умінь, саморефлексії та здатності до постановки особистісно значущих цілей. Водно-

час важливою складовою процесу індивідуалізації є активна участь усіх суб'єктів освітнього процесу – педагогів, шкільного психолога, батьків та самого учня – у проектуванні й реалізації освітньої траєкторії, що забезпечує її цілісність, узгодженість і адаптивність до освітніх викликів.

Отже, ефективна профільна орієнтація потребує психологічного супроводу, що ґрунтується на принципах суб'єктності, особистісно-ціннісної спрямованості, вікової адекватності та взаємодії з соціальним середовищем. Психологічна готовність учнів до вибору профілю формується на основі розвитку самосвідомості, самооцінки, здатності до рефлексії та прийняття відповідальних рішень. Педагогічна підтримка повинна забезпечувати створення умов для усвідомлення власних схильностей, інтересів, навчальних досягнень, а також доступу до інформаційно-аналітичних ресурсів щодо змісту і перспектив різних профілів. Профілізація у старшій школі є важливим компонентом сучасної освітньої системи, що вимагає комплексного підходу, зокрема з урахуванням психолого-педагогічних чинників. Своєчасне формування профільної орієнтації сприяє усвідомленому вибору учнями наряду навчання, формує вмотивованість та забезпечує індивідуалізацію освітньої траєкторії. Подальші дослідження доцільно спрямувати на створення адаптивних моделей психолого-педагогічного супроводу профільного вибору у різних освітніх контекстах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановська О. Можливості та ризики впровадження профільного навчання в умовах війни: SWOT-аналіз. *Монографія* : монографія. 13-те вид. м. Конін, Польща., 2025. с. 19–31. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745383/1/Монографія%202025-19-31.pdf> (дата звернення: 04.07.2025).
2. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект / Г. О. Васківська та ін. ред. Г. О. Васківської. Київ, 2018. с. 10. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713853/1/Monograf_2018%20didactics.pdf (дата звернення: 04.07.2025).
3. Губачов О. І. Дидактичні умови індивідуалізації допрофільної підготовки учнів основної школи. : дис... канд. пед. наук. Київ, 2009.
4. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VII: Ідентичність і свобода в освіті та науці : зб. ст. міжнар. конф. Конін : Посвіт, 2019. 241 с. с. 64–68. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27046/1/Збірник_27.11.2019.pdf#page=64 (дата звернення: 04.07.2025).
5. Ващенко Л. С. Вплив різних факторів на вибір школярами профілю навчання в закладах загальної середньої освіти : зб. наук. пр. Хмельницький : Вид-во ХОІППО, 2020. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726247/1/ЛС_Ващенко_2020.pdf (дата звернення: 04.07.2025).
6. Загородня А. А. Профільне навчання як форма радикальної диференціації освітнього процесу. *Віс-*

ник Запорізького національного університету. 2020. № 2 (35). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737023/1/Стаття%20Загородньої%20А.А..pdf> (дата звернення: 04.07.2025).

7. Кузіна Ю. В. Організація профільної освіти у старших класах загальноосвітньої школи: досвід Польщі : кваліфікац. робота. Київ, 2024. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5326/1/073_Кузіна%20Ю.В._2024.pdf (дата звернення: 04.07.2025).

8. Зєня Л. Профілізація середньої освіти: проблеми і перспективи. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2024. № 41. URL: <http://visnyk-pedagogy.knlu.edu.ua/article/view/322018> (дата звернення: 04.07.2025).

9. Інформаційне суспільство і Природа: вектори взаємовпливу : зб. матеріалів VIII Міжнар. науково-практ. конф. Кривий Ріг : Каравела, 2024. 309 с. с. 129–132 URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11057/1/3бїрник.pdf#page=131> (дата звернення: 04.07.2025).

10. Лукіна Т. Ефективність професійної діяльності керівників шкіл як чинник забезпечення якості про-

фільної освіти. С. 83–88. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740652/1/Лукіна_Оновлений%203бїрник_МС_v5-83-88.pdf (дата звернення: 04.07.2025).

11. Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації : зб. матеріалів / ред.: О. Ляшенко та ін. Київ : Освіта, 2024. с. 168–173. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058155.pdf#page=168> (дата звернення: 04.07.2025).

12. Загородня А. А. Шкільна освіта в Україні у 2000-х рр. У контексті запровадження профільного навчання. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722363/1/Стаття%20в%20Драгоманова%202020_Загородня%20А.А..pdf (дата звернення: 04.07.2025).

13. Назаренко Т. Г. Реалізація профільної диференціації в змісті географічної освіти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710770/1/NazarenkoT_statyya.pdf (дата звернення: 04.07.2025).

14. Розвиток обдарованої особистості: світовий та вітчизняний контексти : матеріали методол. семінару. Київ : Ін-т обдар. дитини НАПН України, 2021. 620 с. с. 356–358. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744008/1/Матеріали%20методсемінар_18-20_11_2021.pdf#page=356 (дата звернення: 04.07.2025).